

FƏLSƏFƏ, SOSİOLOGİYA VƏ PSIXOLOGİYA ELMLƏRİ

UOT:1(091).

AZƏRBAYCANDA DAVAMLI İNKİŞAFI SƏCİYYƏLƏNDİRƏN AMİLLƏR

Əliyev Sədrəddin Malik oğlu

Gəncə Dövlət Universiteti

Sedreddin.elixanli@mail.ru

Xülasə: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən regionların uğurlu sosial iqtisadi inkişafı, davamlı iqtisadi artım, iqtisadi sabitliyin qorunması, əhalinin sosial müdafiəsinə yönələn konkret sosial siyasət, pensiya islahatları, yoxsulluğun səviyyəsinin daha da azaldılması, yeni iş yerlərinin açılması, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması üçün mənzil tikintisinin genişləndirilməsi, sosial sahədə islahatların aparılması ilə bağlı çoxsaylı işlər həyata keçirilmişdir. Bütün bunlar onu göstərir ki, dövlət başçısının davamlı insan inkişafı konsepsiyası ilə bağlı siyasəti ölkəmizdə uğurla həyata keçirilir. Son illərdə respublikamızda iqtisadiyyatın sürətlə inkişafı ilə yanaşı əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılması, dövlət tərəfindən sosial öhdəliklərin tam yerinə yetirilməsi, sahibkarlıq subyektlərinin sayının artırılması, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması sayəsində işsizliyin minimuma endirilməsi onu deməyə əsas verir ki, ölkəmizdə davamlı inkişaf prosesi uğurla getməkdədir [6, 530].

Açar sözlər: davamlı inkişaf, ətraf mühit, inkişafın planlaşdırılması.

Ключевые слова: устойчивое развитие, окружающая среда, планирование развития.

Key words: sustainable development, environment, development planning.

XXI-ci əsrin əvvəllərində cəmiyyətin artan tələbləri ilə biosferin məhdud imkanları arasındakı ziddiyyətin insanın sonrakı həyatını təhlükə altına alması, daha aydın hiss edilməyə başlamışdır. Bəşəriyyətin ekoloji cəhətdən təhlükəli inkişafı elmi axtarışı birinci plana keçmişdir. Burada fikir Müasir cəmiyyətin öncül məqsədlərinin, inkişaf fəaliyyətinin istiqamət və məzmunun əsali şəkildə dəyişdirilməsi əsasında dünyanın inkişafının yeni dövrə keçməsindən gedir. İnkişaf, ədalət və ətraf mühit insanın daha yaxşı gələcək haqqında fikirlərini əks etdirir.

«Davamlı inkişaf» termininin ilk və daha çox istinad olunan məzmunu ətraf mühit və inkişaf üzrə Ümumdünya komissiyası (Brundtland Q.X. komissiyası) tərəfindən təklif olunmuşdur. Düzgün seçim və düzgün siyasət Davamlı inkişafın həyata keçirilməsini mümkün edir. Davamlı inkişafın idarə edilməsi və planlaşdırılması üçün kadr siyasətinin formalaşması sahəsində əldə edilmiş təcrübələr idarəçilik strategiyasını inkişaf etdirən Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyəti ilə sıx əlaqədardır. Bəşəriyyətin inkişaf göstəricilərinin seçilməsi və reallaşması Azərbaycanda insan inkişafının sosial-iqtisadi, ekoloji və sosial komponentləri özündə birləşdirən, hərtərəfli yanaşmanın vacibliyinin əks etdirən elmdə problemin qoyuluşu və həlli üçün nümunə sayılacaq modeldir. Davamlı insan inkişafı ideyası XX əsrin sonlarında BMT-nin inkişaf proqramı tərəfindən tətbiq edilməyə başlanmışdır. Bu konsepsiyaya görə global və regional səviyyədə inkişafın planlaşdırılması, idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi zamanı təkcə ümumiləşdirilmiş orta iqtisadi və sosial göstəricilər deyil,

insanın cəmiyyətdəki vəziyyəti, onun rifahı təhlil edilib nəzərə alınmalıdır [1, 8]. Bütün tarixi mərhələlərdə olduğu kimi, keçid dövründə də cəmiyyətdə sosial-iqtisadi münasibətlər sistemi Davamlı insan inkişafının formalaşmasına güclü təsir edir. Müasir dövrdə Davamlı insan inkişafının sosial-iqtisadi münasibətlər sistemində cəmiyyətdə şəxsiyyətin tutduğu mövqeyini, son dövrdə həyata keçirilən islahatların şəxsiyyətə təsir mexanizmini öyrənmədən şəxsiyyətin dolğun təhlilini vermək mümkün deyil. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycan 2020 – gələcə baxış” inkişaf konsepsiyası hazırlanmış və onun həyata keçirilməsinə start verilmişdir. Sərəncamdan göründüyü kimi insan inkişafının müasir mərhələsinin əsas hədəfləri və müasir dövrdə yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik olan sosial sferanın iqtisadiyyatının formalaşdırılmasıdır. Sərəncamda iqtisadiyyatda əldə edilmiş nailiyyətlərin sosial sahəyə yönəldilməsi nəticəsində əhalinin rifahının durmadan artırılması, qabaqcıl beynəlxalq standartlara çatdırılması nəzərdə tutulur. İnkişafın yeni mərhələsinin hədəfləri arasında təhsil, elm və mədəniyyət də vardır [2, 4]. Davamlı inkişaf iqtisadi və sosial sahədə dəyişikliklər prosesi olub, təbii ehtiyatların bu günkü və gələcək istismarı, sərmayə qoyuluşlarının istiqaməti, şəxsiyyətin inkişafı ilə uzlaşmış halda insan tələbatının və potensialının idarə edilməsini möhkəmləndirir.

Yaşadığımız müasir dövrdə istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak sferalarında formalaşan münasibətlər mürəkkəb və çoxpilləli tabeçilik xarakterli sistemi yaradır. Şəxsiyyət öz imkanlarını bir tərəfdən ayrı-ayrı qruplar arasında sosial-iqtisadi münasibətlər yaratmaq işində reallaşdırır. Bu prosesin digər tərəfi özü ilə sosial qrup, sosial təşkilat və cəmiyyət arasında sosial-iqtisadi münasibətlərin yaradılmasında öz bacarıqlarını sərf edir. Həm də nəzərdə almaq lazımdır ki bu iki növ bir-birindən ciddi surətdə fərqlənir. Belə ki, fərdin sosial qrup ilə, qarşılıqlı təsir nəminə öz imkanlarından istifadə etməsi, həmin qüvvələrin ayrı-ayrı fərdlər arasında qarşılıqlı təsirdə istifadə edildiyi hallardan keyfiyyətə ayrı nəticələrə malik olur. Belə ki, Q.Zimmelin qeyd etdiyi kimi, «fərdlər öz aralarındakı qarşılıqlı təsir hissini, onun nə qədər güclü olmasından asılı olmayaraq, daha yüksək səviyyəyə qaldırmağa cəhd göstərir, qarşılıqlı təsirin ikinci forması, yəni fərdlər arasında mənafehlərin və hisslərin ümumiliyinə əsaslanan qarşılıqlı təsir onların ümumi kütləsini «son dərəcə böyük cəmiyyətə gətirib çıxardır», elə bir səviyyəyə yüksəldir ki, hətta fərdlərin özü buna təəccüb edirlər» [4,391]. İstehsal münasibətləri adlanan bu sistem əsasında bütövlükdə mülkiyyət münasibətləri və onunla bağlı məsələlər durur. İstehsal münasibətləri həm əmək bölgüsü formalarına, sosial sahədə əməkdaşlığın yaranmasına, habelə insanların daxil olduğu digər münasibətlər sisteminə həll edici təsir göstərir. Müasir istehsalda şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı ilə bağlı olaraq idarəetmə sistemi, kadrların qabiliyyəti, təcrübəsi, bilik və vərdişlərini nəzərə almaqla seçilməsi və yerləşdirilməsi məsələləri əsas yer tutur. Davamlı inkişafa keçid şəraitində ölkənin müstəqilliyinə daimi xarakter verən çox mühüm amillərdən biri kimi milli iqtisadiyyatın yaradılması aşağıdakı vəzifələri həyata keçirməyi nəzərdə tutur:

- 1) yetkin milli bazarın və bu bazarın tələblərinə cavab verən iqtisadi strukturun qərarlaşması;
- 2) öz iqtisadi dayaqları üzərində inkişaf etmək qabiliyyəti;
- 3) müstəqil, möhkəm valyuta, maliyyə, kredit, bank sisteminin yaradılması;
- 4) formalaşmış istehsal, bazar və sosial infrastrukturların təşkil edilməsi;
- 5) sahmanlı və çevik təsərrüfat mexanizminin formalaşması;
- 6) iqtisadiyyatda dövlət idarəçiliyinin təmin olunması [12, 14-15].

İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi ölkəmizdə davamlı inkişafın təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bazar münasibətləri tələbatların aşkar olunmasını və öyrənilməsini təmin edən, istehsalçı ilə istehlakçı arasında münasibətləri öyrənən qanunları tənzimləyən mexanizm kimi çıxış edir. Bazar əsas etibarilə iqtisadiyyatda yaranırsa da, onun təsirimkanları bu sahə ilə məhdudlaşmır, o ictimai həyatın bütün sahələrinə təsir .

Bazar iqtisadiyyatının sərt qanunları həm də şəxsiyyətə və şəxsiyyətlərarası münasibətlərə əsaslı dəyişdirici təsir göstərir. Bazar münasibətlərinin fəaliyyətinin əsasını təşkil edən iqtisadi həvəsləndirmələr , əlverişli sövdələşmələr , yüksək gəlir əldə etmək məqsədləri , şəxsiyyətin mənafə və tələbatları, ilə ayrılmaz əlaqədədir. Davamlı insan inkişafı bazar münasibətləri şəraitində şəxsiyyətin malik olduğu bütün imkanlardan hərtərəfli və səmərəli istifadə edilməsini vacib problem kimi qarşıya qoyur. Deməli, müasir cəmiyyətin sosial-iqtisadi sahəsini inkişaf etdirmək üçün şəxsiyyətin zəngin potensialının reallaşdırılması yollarını və sosial texnologiyalarını araşdırmaq, onların mexanizmlərini və vasitələrini axtarıb tapmaq, eləcə də mövcud imkanları keyfiyyətcə təhlil etmək, onların tam istifadə olunmamasının səbəblərini açıb göstərmək son dərəcə zəruridir [9, 6].

Ədəbiyyat

1. Ələkbərov U. Davamlı insan inkişafının əsasları. Bakı, Təhsil 2007, 2. Ələkbərov 2.U.
2. Davamlı insan inkişafı və ekoloji sivilizasiyanın əsasları. (Dərslik), Bakı, Təhsil 2014
3. Davamlı inkişaf naminə kədr potensialının təkmilləşdirilməsi. Azər. modeli. Bakı 2018,
4. Abbasov Ə.F. Əsgərov İ. Keçid dövrü və yeni iqtisadi təfəkkür. Bakı: Nurlan, 2002,
5. Müasir mərhələdə Azərb. sosial-iqtisadi inkişafının əsas meyilləri. Bakı: Elm, 1999, 122s.
6. A.Şirəliyev, Dövlətin iqtisadi siyasəti: dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi Bakı, İqtisad Universiteti, 2011
7. Rzayev M.H., Müasir şəxsiyyət. Bakı, MBM,
8. Xəlilov R.T, Zeynalov E.C, Vəliyev S.Ş. Davamlı insan inkişafı-Gəncə 2017.
9. İnsan kapitalının inkişafı: nəzəri aspektləri və qiymətləndirmə metodologiyası. Bakı, “Çap APT” nəşriyyatı 2017,
10. İnsan inkişafı (tədris vəsaiti) – Bakı, 2014,
11. Müasir mərhələdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının əsas meyilləri. Bakı: Elm ,1999,
12. L.Ə. Həmidova Davamlı insan inkişafı Bakı -2006

ФАКТОРЫ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Алиев Садрaddin Малик

Резюме

Успешное социально-экономическое развитие регионов, устойчивый экономический рост, защита экономической стабильности, конкретная социальная политика, направленная на социальную защиту населения, пенсионная реформа, дальнейшее снижение уровня бедности, создание новых рабочих мест, повышение благосостояния населения. населения, проведенное под руководством Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева. Было проведено множество исследований по вопросам социального распространения и реформ в социальной сфере.

FACTORS CHARACTERIZING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

Aliiev Sddraddin Malik

Summary

Successful social and economic development of the regions, sustainable economic growth, protection of economic stability, concrete social policy aimed at the social protection of the population, pension reforms, further reduction of the poverty level, creation of new jobs, improvement of the welfare of the population, carried out under the leadership of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev Many studies have been carried out on social dissemination and reforms in the social field.

Rəyçi: t.ü.f.d.Azər Cəlilov

Sosial fənlər kafedrasının 25 iyun 2022-ci il tarixli iclasın 15 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 04 iyul 2022-ci il

UOT: 1(091).

ORTA ƏSR SİYASİ FİKRİNDƏ QƏRBİ AVROPA MÜTƏFƏKKİRLƏRİNİN ROLU

Yusibova Günel Yalçın qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

Forget379@gmail.com

Xülasə: *Bu məqalədə orta əsrlər siyasi fikrində Qərbi Avropa mütəfəkkirlərinin siyasət, hakimiyyət, dövlət haqqında və digər siyasi-hüquqi fikirləri öz əksini tapmışdır. Orta əsrlərdə Avropanın fəlsəfi və sosial-siyasi fikrində sxolastikanın hökmran mövqe tutması, bu dövr mütəfəkkirlərinin siyasi ideyalarına da öz təsirini göstərmişdir. Bunun nəticəsində dövrün əsas ideyası olan –dövlət hakimiyyətinin kilsə hakimiyyətinə tabeliyi ideyası meydana gəlmişdir. Bu dövr həmçinin feodalizmə və kilsəyə qarşı müxalifətdə duran, onu tənqid edən siyasi-hüquqi ideologiyanın yeganə forması olan bidətçilər hərəkətinin yaranması ilə xarakterizə olunur.*

Açar sözlər: orta əsr, feodalizm, din, kilsə, sxolastika

Ключевые слова: средневековый, феодализм, религия, храм, схоластика

Key words: medieval, feudalism, religion, the church, scholasticism

Orta əsrlərin ilk dövründə Qərbi Avropa ölkələrində tədricən təbəqələşməyə əsaslanan silki-feodal quruluşu təşəkkül tapmağa başladı. Qərbi Avropanın feodal cəmiyyətində katolik kilsəsi xüsusi yer tuturdu, eyni zamanda feodal dağınıqlığı dövründə katolik dini Qərbi Avropa dünyasını birləşdirən yeganə qüvvə idi. İqtisadi və siyasi qüdrətə malik olan kilsə orta əsrlər cəmiyyətinin ideologiyasında hakim rol oynayırdı. Katolik kilsəsi özünün iqtisadi, siyasi qüdrətinə və ideoloji hökmranlığına əsaslanaraq feodalların aristokratik hissəsini özünə tabe etməyə cəhd göstərirdi.

Dinin və kilsənin ideoloji hökmranlığı ona gətirib çıxardı ki, Qərbi Avropa feodal cəmiyyətinin siyasi-hüquqi ideologiyasının başlıca istiqamətlərinə dini don geydirildi. Kilsə xadimləri arasında teokratik nəzəriyyə geniş şöhrət qazanmışdı. Teokratik nəzəriyyə başda